

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ ЯК ВИЩОЇ ДЕРЖАВНОЇ САМОВРЯДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Дослідженню правовий статус Національної академії наук України як вищої державної та одночасно самоврядної наукової організації України.

На основі аналізу законодавства України про наукову і науково-технічну діяльність висвітлюються питання визначення місця і особливостей діяльності Національної академії наук України, вдосконалення її правового статусу на сучасному етапі.

Ключові слова: *Національна академія наук України, правове регулювання, правовий статус, Статут НАН України, наукова і науково-технічна діяльність.*

Неколяк Р. В. Развитие правового статуса Национальной академии наук Украины как высшей государственной научной самоуправляющейся организации

Исследован правовой статус Национальной академии наук Украины как высшей государственной и одновременно самоуправляемой научной организации Украины.

На основе анализа законодательства Украины о научной и научно-технической деятельности освещаются вопросы определения места и особенностей деятельности Национальной академии наук Украины, совершенствования ее правового статуса на современном этапе.

Ключевые слова: *Национальная академия наук Украины, правовое регулирование, правовой статус, Устав НАН Украины, научная и научно-техническая деятельность.*

Nekoliak Roman. Development of the legal status of the National Academy of Sciences of Ukraine as the highest state-funded research body and a self-governing organization

The article investigates the legal status of the National Academy of Sciences of Ukraine as the highest state-funded research body in Ukraine and at the same time a self-governing organization.

Based on analysis of the current legislation of Ukraine on scientific and technical activity, the article covers issues determining the place and features of activity of the National Academy of Sciences of Ukraine and problem of improvement of its legal status.

Key words: *National Academy of Sciences of Ukraine, legal regulation, legal status, the Charter of the NAS of Ukraine, scientific and technical activity*

Найвпливовішим чинником суспільного розвитку у сучасному глобалізованому світі, як відомо, стає наука. В Україні триває реформа управління науковою діяльністю. Динамічні суспільні зміни, оновлення законодавства про науку спричинили вдосконалення правового статусу Національної академії наук України

Проблеми правового статусу Національної академії наук України, галузевих академій, науково-дослідних установ досліджують Ю.С. Шемшученко, В.П. Нагребельний, М.В. Венецька, В.І. Олещенко, Н.М. Мироненко, І.Б. Усенко та ін.

У колективній монографії «Правовий статус національної академії наук України: історія та сучасність: до 95-річчя створення НАН України», виданій Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького у 2013 році, здійснено комплексний аналіз правового статусу Національної академії наук України, сформульовано й обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення правового регулювання її діяльності¹.

Прийняття у 2015 році Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» у новій редакції, ухвалення нової редакції Статуту Національної академії наук України підвищило рівень правового забезпечення організації та діяльності НАН України.

Актуальність дослідження правового статусу Національної академії наук України визначається завданнями і повноваженнями Академії як вищої державної та водночас самоврядної наукової організації України.

Як зазначає В.П. Нагребельний, організаційна структура, форми і методи діяльності Академії зумовлені її правовим статусом, нормативним закріпленням її прав і обов'язків. Цей статус з часу заснування Академії традиційно мав два рівні регулювання - державний (закони, укази Президента, постанови і розпорядження Уряду тощо) і внутрішньо-академічний (Статут Академії, рішення Загальних зборів і постанови та розпорядження Президії Академії)².

Правовий статус Національної академії наук України визначається законами України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу». Окремі аспекти діяльності Академії відображено також у законах України «Про наукову і науково-тех-

нічну експертизу», «Про наукову і науково - технічну інформацію», іншими нормативно-правовими актами, Статутом Академії.

Нова редакція Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» створює дієве правове поле для розвитку сфери наукової і науково-технічної діяльності, демократизації внутрішнього життя Національної академії наук України.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» Національна академія наук України є вищою науковою самоврядною організацією України. Національна академія наук України заснована на державній власності і є державною організацією, створеною як неприбуткова державна бюджетна установа.

Кадровий склад Національної академії наук України включає дійсних членів (академіків), кількість яких не може перевищувати 200 осіб, членів-кореспондентів, кількість яких не може перевищувати 400 осіб, іноземних членів та працівників наукових установ (організацій, підприємств), що перебувають у її віданні.

Національна академія наук України організує і здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук³.

В працях українських науковців щодо державного управління науковими установами наголошувалось, що враховуючи особливість та важливість такого управління, воно повинно здійснюватися згідно з чинним законодавством України і не порушувати свободи наукової творчості та самоврядності наукових установ у розв'язанні питань статутної діяльності⁴.

Відповідно до частини сьомої статті 17 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» державне управління науковою та науково-технічною діяльністю Національної академії наук України здійснюється згідно із законодавством, не порушуючи її самоврядності та свободи наукової творчості. Самоврядність полягає у самостійному визначенні тематики наукових досліджень і форм їх організації та проведення, формуванні своєї структури, вирішенні науково-організаційних, господарських, кадрових питань, здійсненні міжнародних наукових зв'язків.

Виборність та колегіальність органів управління, здійснення загальними зборами Національної академії наук України функцій най-

вищого органу управління також забезпечують самоврядність Академії.

Національна академія наук України подає Кабінетові Міністрів України щорічний звіт про результати своєї наукової і науково-технічної діяльності, ефективність управління державним майном, що належить їй на основі права господарського відання, та використання бюджетних коштів.

Для сприяння розвитку фундаментальних досліджень та ефективному використанню їх результатів у прикладних дослідженнях і науково-технічних розробках за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки при Національній академії наук України має діяти Міжвідомча рада з координації фундаментальних і прикладних досліджень, яку необхідно створити спільно з Міністерством освіти і науки та національними галузевими академіями наук. Вона опікуватиметься питаннями використання результатів фундаментальних досліджень у прикладних дослідженнях і розробках.

Слід врахувати й створення найближчим часом при Кабінеті Міністрів України Національної ради з питань розвитку науки і технологій, з якою НАН України повинна дієво співпрацювати, брати участь у формуванні державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності.

Національна академія наук України провадить свою діяльність відповідно до законодавства України та Статуту Національної академії наук України, який ухвалюється загальними зборами Національної академії наук України і реєструється Міністерством юстиції України.

Механізм реалізації принципу самоврядності Національної академії наук України визначається її Статутом у межах, що не суперечать законодавству.

27 липня 2016 року Міністерством юстиції України зареєстровано нову редакцію Статуту Національної академії наук України, ухвалену Загальними зборами Академії 14 квітня 2016 року з метою приведення положень у відповідність до вимог чинного законодавства.

Зокрема, вдосконалено порядок самоврядування, змінився також порядок формування керівництва НАН України

Найвищим органом самоврядування НАН України є Загальні збори, що складаються з дійсних членів (академіків) та членів-кореспондентів.

До виключної компетенції загальних зборів Національної академії наук України належать: ухвалення Статуту Національної академії наук України; обрання президента Національної академії наук України, першого віце-президента, віце-президентів та головного ученого секретаря Національної академії наук України, інших членів Президії Національної академії наук України; обрання дійсних членів (академіків), членів-кореспондентів та іноземних членів Національної академії наук України; затвердження академіків - секретарів відділень Національної академії наук України; позбавлення статусу дійсного члена (академіка), члена-кореспондента та іноземного члена Національної академії наук України з підстав, у випадках та порядку, визначених Статутом Національної академії наук України.

Згідно з Новим статутом у сесіях Загальних зборів (крім питань, пов'язаних з виборами дійсних членів, членів-кореспондентів та іноземних членів НАН України) беруть участь з правом ухваленого голосу наукові працівники, делеговані трудовими колективами наукових установ Академії, з правом дорадчого голосу - іноземні члени, керівники наукових установ Академії та представники наукової громадськості.

Загальне науково-організаційне керівництво поточною діяльністю Національної академії наук України здійснює Президія Національної академії наук України у складі президента, першого віце-президента, віце-президентів, головного ученого секретаря, академіків - секретарів відділень, членів Президії, які обираються на п'ять років та не можуть обіймати своїх посад більш як два строки.

Президент, перший віце-президент, віце-президенти, головний учений секретар, члени Президії Національної академії наук України обираються загальними зборами Національної академії наук України шляхом таємного голосування більшістю голосів від загального числа учасників загальних зборів.

До складу Президії, можуть входити не лише дійсні члени НАН України, як це було раніше, а й члени-кореспонденти НАН України, а також доктори наук, які за основним місцем роботи працюють у наукових установах НАН України.

Академіки - секретарі відділень обираються загальними зборами відповідного відділення Національної академії наук України,

у сесії яких беруть участь всі дійсні члени (академіки) та члени-кореспонденти Національної академії наук України, які входять до складу відділення, а також делеговані представники (кандидати наук, доктори філософії, доктори наук) наукових колективів установ відділення у кількості, що дорівнює половині облікового складу дійсних членів і членів-кореспондентів, які беруть участь у роботі сесії загальних зборів відділення.

Таким чином, у голосуванні при обранні академіків - секретарів відділень Академії відтепер братимуть також участь делеговані представники наукових колективів установ відповідного відділення на рівні кандидатів і докторів наук.

Згідно з новим Статутом керівник наукової установи НАН України обирається шляхом таємного голосування на зборах колективу наукових працівників цієї установи на строк до п'яти років у межах строку, визначеного статутом (положенням) наукової установи, з правом бути переобраним і призначається на посаду Президією НАН України.

В інтерв'ю журналу «Вісник НАН України» головний учений секретар Національної академії наук України академік В.Л. Богданов висловив впевненість, що новий Статут НАН України сприятиме створенню умов для подальшої стабільної та ефективної роботи Академії, посиленню її впливу на позитивні перетворення у нашій державі⁵.

З метою реалізації норм Закону та Статуту удосконалюється нормативно-правова бази діяльності Академії.

Постановою Президії НАН України від 14 вересня 2016 року №180 затверджені Основні принципи організації та діяльності наукової установи Національної академії наук України, які визначають основні правові, організаційні та фінансові засади діяльності наукової установи.

Постановами Президії НАН від 14 вересня 2016 року №181 та 182 затверджені Положення про відділення та секцію Національної академії наук України.

У сучасних умовах особлива увага має приділятися підвищенню ефективності наукових і науково - технічних розробок установ НАН України відповідно до потреб інноваційного розвитку реального сектору економіки.

Одним із основних завдань Академії є наукове забезпечення модернізації та інноваційного розвитку економіки України шляхом розроблення та сприяння впровадженню у виробництво сучасних високих технологій, налагодження на засадах взаємної заінтересованості ефективних науково-технічних, організаційних, фінансових та інших механізмів посилення зв'язків науки з виробництвом, а також участі у створенні інноваційних наукових, виробничих і навчальних комплексів, розроблення та виконання на замовлення суб'єктів господарювання й інших суб'єктів цільових наукових та науково-технічних програм і проєктів (п.2.1.5 Статуту Академії)⁶.

Затребуваність науки економікою буде високою тільки за умови прибутковості інноваційної діяльності.

Для стимулювання державних наукових установ щодо впровадження результатів власних наукових досліджень передбачається надання права державним науковим (науково-дослідним, науково-технологічним, науково-технічним, науково-практичним) установам та державним університетам, академіям, інститутам бути співзасновниками господарських товариств виключно шляхом внесення права на використання об'єктів права інтелектуальної власності як вкладу до статутного капіталу таких товариств.

На реалізацію цієї норми закону прийнято Розпорядження Президії НАН № 293 від 17 травня 2016 «Про участь наукових установ НАН України у створенні господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності», яким затверджено рекомендації щодо участі наукових установ НАН України у створенні господарських товариств.

Постановою Президії Національної академії наук України № 233 від 9.11.2016 «Про реформування діяльності НАН України для ефективного наукового супроводження реалізації пріоритетів економічного розвитку держави» затверджені оперативні заходи НАН України з наукового забезпечення реалізації пріоритетів економічного розвитку держави в різних галузях та очікувані результати їх запровадження.

Актуальним є питання освітньої діяльності Академії. Згідно із Законом «Про наукову і науково-технічну діяльність» Національна академія наук України (та окремі наукові установи, що входять до її складу) має право засновувати вищі навчальні заклади для підго-

товки фахівців за різними кваліфікаційними рівнями, у тому числі магістра та доктора філософії (частина п'ята статті 17).

Наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук можуть здійснювати підготовку магістрів за освітньо-науковими програмами відповідно до Закону України "Про вищу освіту".

В новій редакції Статуту Академії теж зафіксоване право НАН створювати вищі навчальні заклади.

Такі виклики сучасності як: зростання кількості інформації та темпів її поширення; розвиток інформаційних та комунікативних технологій; інформатизація суспільства; глобалізація - змушують суспільства до інновацій у освітній сфері.

Тому, крім можливості засновувати навчальні заклади Національна академія наук повинна брати участь в розробці методології освітньої діяльності. Вищі навчальні заклади повинні мати чітку методику яких саме фахівців потребує наука, економіка та суспільство у сучасному світі, що динамічно змінюється.

Оновленим законодавством та статутними документами Академії посилено роль НАН у проведенні незалежної наукової оцінки проектів стратегічних, прогнозних і програмних документів, підготовці пропозицій щодо засад державної науково-технічної політики, здійсненні наукової експертизи проектів законів, державних рішень та програм.

Відповідно до Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» Національна академія наук України як вища наукова самоврядна організація України здійснює незалежну наукову оцінку проектів стратегічних, прогнозних та програмних документів (доктрин, концепцій, стратегій тощо), а також за дорученням Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та/або з власної ініціативи розробляє пропозиції щодо засад державної наукової і науково-технічної політики, прогнози, інформаційно-аналітичні матеріали, пропозиції, рекомендації щодо суспільно-політичного, соціально-економічного, науково-технічного, інноваційного та гуманітарного розвитку держави, здійснює наукову експертизу проектів законів, державних рішень і програм (частина друга статті 17)⁷.

Таким чином, відповідно до норм нового Закону «Про наукову і науково - технічну діяльність» підвищено статус Академії як вищої науково-експертної організації України.

Одним з головних пріоритетів діяльності НАН України є забезпечення наукового супроводу реформ, забезпечення інтелектуальними та кадровими ресурсами процесів суспільної трансформації. Академія зможе дати гідну відповідь на виклики сьогодення.

1. *Правовий статус національної академії наук України: історія та сучасність* / Ю. С. Шемшученко, М. В. Венецька, В. П. Нагребельний [та ін.]; НААН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Юридична думка, 2013. 702 с. 2. *Нагребельний В.П.* Правовий статус Національної академії наук України та проблеми його вдосконалення // Часопис Київського університету права. 2013. № 2. С. 6-12. 3. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України. № 848-VIII від 26.11.2015 // ВВР України. 2016. № 3. Ст. 25. 4. *Шемшученко Ю.С., Мілова Т. М.* Свобода наукової творчості як конституційне право людини і громадянина // Вісн. НАН України. 2008. № 3. С. 36-43. 5. *Богданов В.Л.* «Статут – це свого роду конституція Національної академії наук». URL: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/academician_Bohdanov_Statut-NAN_VisnykNAN_interview.pdf. 6. *Статут* Національної академії наук України. Зареєстрований Міністерством юстиції України 27 липня 2016 р. наказ №2331/5. 7. *Про наукову і науково-технічну діяльність.* Закон України. № 848-VIII від 26.11.2015 // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 3. Ст. 25.

Nekoliak Roman. Development of the legal status of the National Academy of Sciences of Ukraine as the highest state-funded research body and a self-governing organization

Science and advanced technologies remain the most influential factor in determining the economic and, as a consequence, political positioning of country in the modern world.

Start of the reform of scientific activities in Ukraine, participation in the EU's science and innovations programs, and large legislative work in field of science and technology undoubtedly led to changes in the forms, functions and activities of the National Academy of Sciences of Ukraine (NAS).

Following the entry into force of the new version of the Law of Ukraine "On scientific and technical activity", revision of National Academy of Sciences of Ukraine status becomes necessary.

The article is devoted to the analysis of the legal status of the National Academy of Sciences of Ukraine as the highest state-funded research body in Ukraine and, at the same time, a self-governing organization.

Law of Ukraine "On scientific and technical activity" (Law from December 26, 2015 №848-VIII) maintains system of National Academy of Sciences and na-

tional branch academies. At the same time, in order to consolidate and strengthen the organization, NASU research departments and institutes will undergo an external evaluation to examine their productivity, efficiency and impact on society.

Profound changes are taking place inside the Academy, which institutional structure is being revised. The more democratic procedure of electing heads of Academy's structural units was implemented by giving the right to vote to larger group of scientists.

Academy's self-government means, firstly, self-determination of research topics and forms of their organization and conduction. NASU organizes and carries out fundamental and applied research on the most important areas of sciences.

Secondly, Academy shapes its structure, solves scientific, organizational, economic and personnel issues.

Thirdly, Academy operates independently when it comes to implementation of international scientific relations.

Important to mention that according to the Law of Ukraine "On scientific and technical activity" state regulation in the field of scientific and technology activity of academies can be exercised according to the current legislation of Ukraine within the limits of not infringing their autonomy and freedom of scientific work.

Realization of the principle of self-government of the National Academy of Sciences of Ukraine defined by its Charter to the extent not contrary to the law and to the course of their statutory activity.

Based on analysis of the current Ukraine legislation on scientific and technological activities, the issues determining the role and features of the National Academy of Sciences of Ukraine and improvement of it's legal status was underlined.

Key words: National Academy of Sciences of Ukraine, legal regulation, legal status, the Charter of the NAS of Ukraine, scientific and technical activity.